

Uppdrag att verka för fortsatt
utveckling av offentliga måltider inom
ramen för livsmedelsstrategin
2017-2019

Slutrapport

Slutrapport - Uppdrag att verka för fortsatt utveckling av offentliga måltider inom ramen för livsmedelsstrategin 2017-2019

Sammanfattning

Livsmedelsverket har haft i uppdrag att inom ramen för Sveriges livsmedelsstrategi fortsätta arbetet med att utveckla och driva ett kompetenscentrum för måltider i vård, skola och omsorg. Projektet har totalt tilldelats 12 miljoner kr i bidragsmedel för åren 2017-2019 (4 miljoner kr per år). Kompetenscentrums arbete har kopplats till Agenda 2030 med ett helhetsperspektiv på bra måltider. Stor vikt har lagts vid frågor som rör miljömässigt och näringsmässigt hållbar konsumtion samt måltidernas sociala betydelse. Insatserna har bestått i att ta fram en flerårig plan för uppföljning av de offentliga måltidsverksamheterna, revidera råd om äldreomsorgens, skolans och sjukhusens måltider, sammanställa och sprida goda exempel från lokala verksamheter, anordna årliga konferenser för måltidsbranschen, nätverksträffar för LSS-verksamheter och andra mötesplatser för den offentliga måltidsbranschen och lokala och regionala beslutsfattare, samt genom press- och mediearbete delta i samhällsdebatten om offentliga måltider. I arbetet har Livsmedelsverket samarbetat med flera andra nationella myndigheter och organisationer på måltidsområdet. Arbetet har lett till ett ökat förtroende för Livsmedelsverket i frågan och en ökad andel kommuner med styrdokument för måltiderna där de flesta hänvisar till Livsmedelsverkets råd. Arbetet kan anses svara väl mot behovet hos landets måltidschefer och har på olika sätt bidragit till målet för det strategiska området **Konsument och marknad** i Sveriges livsmedelsstrategi. Den utarbetade plattformen kommer att bibehållas och vidareutvecklas med fortsatt uppdrag inom ramen för Livsmedelsstrategin framåt.

Uppdraget

Livsmedelsverket har via regeringsbeslut N2017/02351/SUN getts i uppdrag att verka för fortsatt utveckling av offentliga måltider inom ramen för prop. 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. Syftet med livsmedelsstrategin är att skapa en långsiktigt hållbar och konkurrenskraftig livsmedelskedja. Arbetet ska syfta till att främja hållbara, hälsosamma och säkra måltider inom offentlig sektor. Verket ska i de delar som berör offentlig upphandling samråda med Upphandlingsmyndigheten. Livsmedelsverket har fått 4 miljoner kronor årligen under 2017, 2018 och 2019 för att genomföra uppdraget.

Uppdraget är en åtgärd inom det strategiska området **Konsument och marknad** i livsmedelsstrategin och ska bidra till målet för området. I regeringens beslut står bland annat att *"Måltiden inom den offentliga sektorn, t ex förskola, skola, vård och omsorg,*

kan vara ett viktigt verktyg för att påverka efterfrågan av livsmedel av god kvalitet, att bidra till folkhälsa och till hållbar livsmedelsproduktion. Kompetenscentrum för måltider inom vård, skola och omsorg vid Livsmedelsverket har en central roll i arbetet.”

Livsmedelsverket har tillsammans med många andra myndigheter ansvar att bidra till Sveriges miljömål och FNs hållbarhetsmål i Agenda 2030. Sveriges regering har förklarat att Sverige ska vara världsledande i den omställning som krävs och myndigheterna förväntas bidra. Ett förändrat livsmedelssystem är avgörande för att nå målen. Arbetet med offentliga måltider under 2017 – 2019 har i stor utsträckning fokuserat på den miljömässigt och näringsmässigt hållbara offentliga konsumtionen kopplat till Agenda 2030 och de svenska miljömålen.

Under 2019 fick Statskontoret i uppdrag att utvärdera Kompetenscentrums verksamhet i förhållande till syfte, mål och insatta medel, samt ta fram lämpliga indikatorer för att i fortsättningen följa upp verksamheten. Statskontorets rapport publiceras i mars 2020 och kommer bidra med viktig kunskap om kompetenscentrumets funktion och framtida inriktning.

Bakgrund

Målen för det strategiska området Konsument och marknad i livsmedelsstrategin

Målet för det strategiska området Konsument och marknad i Sveriges livsmedelsstrategi¹ är att:

Konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val, exempelvis av närproducerat och ekologiskt. Marknaden för livsmedel ska kännetecknas av en väl fungerande konkurrens. Den svenska livsmedelsexporten ska ges förutsättningar att öka för att möta efterfrågan på relevanta marknader.

För att bidra till den övergripande målsättningen har regeringen identifierat bland annat följande frågor som särskilt viktiga inom detta strategiska område: information, märkning och hälsa, offentlig konsumtion, konkurrensen i livsmedelskedjan, samt ekologisk produktion och konsumtion. I figur 1 redovisas regeringens bedömningar inom det strategiska området **Konsument och marknad** som har relevans för Kompetenscentrums uppdrag².

¹ prop. 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet

² *ibid*

- 8.1 Information, märkning och hälsa
- Konsumenterna bör, oavsett socioekonomisk tillhörighet, ha möjlighet att göra informerade och medvetna val av livsmedel.
 - Berörda myndigheter fortsätter att ha en viktig roll att sammanställa och sprida information om säkra livsmedel, bra matvanor och hållbar livsmedelsproduktion.
 - Frivillig information från livsmedelskedjans aktörer är värdefull för att möta konsumenternas behov och efterfrågan.
- 8.2 Offentlig konsumtion
- Den offentliga upphandlingen av livsmedel och måltidstjänster bör användas för att bättre styra mot och motsvara samhällets ambitioner och lagar inom djurskydd och miljö.
 - Upphandlande myndigheters och upphandlande enheters kompetens om offentlig upphandling av livsmedel och måltidstjänster bör stärkas. Små och medelstora leverantörer bör ges bättre möjligheter att delta som anbudsgivare vid offentlig upphandling av livsmedel och måltidstjänster. Målsättningen är att mer ska upphandlas ekologiskt och att miljöanpassad upphandling med ett livscykelkostnadsperspektiv bör öka.
 - Offentlig sektor ska verka för att kunskapsnivån, såväl generellt som hos barn och unga, vad gäller livsmedelsproduktion, mat och måltider höjs, gärna i samarbete med lokala livsmedelsaktörer.
- 8.2 Offentlig konsumtion, Måltiden
- Måltiden inom den offentliga sektorn, t.ex. förskola, skola, vård och omsorg kan vara ett viktigt verktyg för att påverka efterfrågan av livsmedel av god kvalitet, att bidra till god folkhälsa och till hållbar livsmedelskonsumtion samt bidra till att höja intresset och statusen för måltider, mat och livsmedelsproduktion.
 - En höjd kunskapsnivå om livsmedelsproduktion, mat- och måltider kan leda till tryggare och mer kvalitetsmedvetna konsumenter och bättre matvanor.
 - Konsumenter ska känna sig trygga, ha förtroende för både myndigheter och företag och kunna lita på att alla livsmedel och måltider på marknaden är säkra.

Figur 1. Utdrag ur propositionen för Livsmedelsstrategin³ med relevans för måltider i vård, skola och omsorg.

³ prop. 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet

Agenda 2030 och de offentliga måltidernas roll

Agenda 2030 är ett internationellt ramverk med 17 mål för ett mer hållbart samhälle. Även om det omfattar samhällsutveckling i stort utifrån social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet berörs i stort sett alla de 17 hållbarhetsmålen av produktionen, tillgången och konsumtionen av mat. Några av målen är särskilt beroende av ett förändrat livsmedelssystem, såsom mål 2 – ingen hunger, mål 3 – god hälsa och välbefinnande, mål 4 – god utbildning för alla, mål 11 – hållbara städer och samhällen, mål 12 – hållbar konsumtion och produktion, mål 13 – bekämpa klimatförändringarna samt mål 15 – ekosystem och biologisk mångfald.

GLOBALA MÅLEN
för hållbar utveckling

Utifrån ett matperspektiv finns övergripande nationell styrning mot Agenda 2030 bland annat i de svenska miljömålen⁴ (ekologisk hållbarhet), det nationella folkhälsomålet⁵ (social hållbarhet) och den nationella livsmedelsstrategin⁶ (ekonomisk hållbarhet).

Måltiderna i offentlig sektor utgör en del av befolkningens totala konsumtion och påverkar på så sätt direkt den ekologiska och ekonomiska hållbarheten genom de livsmedelsval som görs vid inköp och menyplanering. Systemets utformning gör att måltiderna når socioekonomiskt svaga grupper i samhället och kan på så sätt minska ojämlikhet och stärka ett socialt hållbart samhälle. Särskilt tydligt blir detta i skolan där måltiderna är helt kostnadsfria för alla oavsett familjens ekonomi. Dessutom har de offentliga måltiderna möjlighet att påverka vanor och attityder hos alla som kommer i kontakt med dem. Sammantaget kan konstateras att rätt utformade offentliga måltiderna utgör ett viktigt styrmedel i arbetet för ett mer hållbart livsmedelssystem.

Livsmedelsverkets kompetenscentrum för måltider i vård, skola och omsorg

Stödet till offentliga måltider är en del av Livsmedelsverkets arbete för hållbara matvanor. Arbetet med att bygga upp och utveckla ett kompetenscentrum för måltider i vård, skola och omsorg har pågått på Livsmedelsverket sedan september 2011. Utvärderingen av kompetenscentrets första fyra år⁷ visade att några av de viktigaste framgångsfaktorerna i arbetet var att ha en nära dialog med aktörer på området, att finnas på plats där branschen möts samt driva utvecklingen framåt i frågor som berör de offentliga måltiderna. Utöver dialog och stöd till branschen har Livsmedelsverket

⁴ <http://www.sverigesmiljomal.se/>

⁵ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsoarbete/folkhalsopolitikens-mal/>

⁶ <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/en-livsmedelsstrategi-for-jobb-och-hallbar-tillvaxt-i-hela-landet/>

⁷ Slutrapport för regeringsuppdraget att inrätta ett nationellt kompetenscentrum för måltider i vård, skola och omsorg. Livsmedelsverkets rapport 3 2015

prioriterat insatser som når beslutsfattare i kommun och region, t ex nämndordförande och förvaltningschefer samt även andra myndigheter som påverkar måltidsverksamheterna. Detta för att bidra till en offentlig styrning som stimulerar hållbar livsmedelskonsumtion.

För att de offentliga måltiderna ska bidra till hållbar utveckling ur ett brett perspektiv togs en modell för måltidskvalitet fram 2012 – Måltidsmodellen (figur 2). Den är ett stöd i arbetet med målformulering och uppföljning av de offentliga måltidernas kvalitet. Modellen består av sex olika områden, som alla är viktiga för att måltiden ska bidra till hållbar utveckling och välbefinnande. Att måltiden är *god* och *trivsamt* är centralt för att maten ska ätas upp och göra nytta. En bra måltid är även *näringsriktig* och naturligtvis *säker* att äta. Med *hållbar* menas måltider som bidrar till en hållbar utveckling ur ett miljöperspektiv men också ur ett lokalt näringslivsperspektiv. Med *integrerad* menas att måltiden är en del av omsorgen, vården, skolan eller förskolan och kan tas tillvara som en resurs, exempelvis för att skapa sociala sammanhang, inspirera till hälsosam och hållbar livsmedelskonsumtion och väcka nyfikenhet för livsmedel och dess ursprung. Måltidsmodellen utgör utgångspunkten i Livsmedelsverkets råd för måltider i förskola, skola, äldreomsorg och sjukhus. Den kan användas som checklista för att få med måltidens olika kvalitetsområden i samband med policyutveckling, upphandling, utvärdering och uppföljning av den egna måltidsverksamheten. I dag finns Måltidsmodellens delar med i majoriteten av landets lokala och regionala måltidspolicys⁸.

Figur 2. Måltidsmodellen ger ett helhetsperspektiv på bra måltider och kan användas i planering och uppföljning av den offentliga måltidsverksamheten.

Arbetets inriktning 2017-2019

Kompetenscentrum har arbetat mot fem övergripande mål:

1. Landets kommuner och landsting arbetar aktivt för att förbättra måltiderna inom vård, skola och omsorg
2. De som ansvarar för måltiderna har kunskap kring måltider och deras betydelse för att utjämna ojämlikheter i hälsa och bidra till hållbar utveckling
3. Landets kommuner och landsting har nytta av Livsmedelsverkets råd och stöd i arbetet med att utveckla måltidsverksamheten

⁸ Fakta om offentliga måltider 2018 - Kartläggning av måltider i kommunalt drivna förskolor, skolor och omsorgsverksamheter. Livsmedelsverket 2018

4. Livsmedelsverket tillhandahåller aktuell fakta/statistik som understödjer och driver på arbetet med att utveckla de offentliga måltiderna.
5. Livsmedelsverket är en självklar källa till kunskap om offentliga måltider.

Dessutom sattes tre effektmål som anger inriktning och prioriterade målgrupper:

- De som beslutar om äldreomsorgen ger förutsättningar för måltider som främjar hälsa och välbefinnande samt förebygger undernäring.
- De som är involverade i förskolans måltider har kunskap om och använder Livsmedelsverkets råd.
- Beslutsfattare inklusive rektorer har kunskap som ger förutsättningar för måltider som främjar elevernas hälsa, trivsel och studiesituation.

Genomförda aktiviteter 2017-2019

Arbetet har bestått i att löpande utveckla och sprida myndighetens råd för måltider i vård, skola och omsorg. Dessutom har metodstöd utvecklats inom upphandling av måltidstjänster och matsvinn. Det utåtriktade arbetet har bland annat bestått i arrangemang av egna konferenser och medverkan på andras, nätverksträffar, montermedverkan vid mässor och konferenser, webinarier och medverkan i media. Utöver detta har många olika frågor besvarats och utretts i varierande utsträckning, bland annat inom livsmedelssäkerhet, matsvinn, specialkost och sjukhusmåltider. Specialkosterna i skolan är ett område där fortsatt arbete behövs. Aktiviteterna ses överskådligt i tabell 1 och beskrivs närmare nedan.

Tabell 1. Översikt av genomförda aktiviteter 2017-2019.

	2017 vår	2017 höst	2018 vår	2018 höst	2019 vår	2019 höst
Råd skola				nov		
Råd sjukhus						
Råd äldreomsorg			apr			
Förarbete kartläggning						
Kartläggning måltider						
Handbok matsvinn						
Checklista upphandling						
Krisberedskap						
Nätverk LSS						
Utställare beslutsfattare						
Måltidsdagar						
Måltidsbloggen						

Nationella råd för vård, skola och omsorg***Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:***

- Hög kvalitet på måltider och livsmedel i vård, skola och omsorg är nödvändig för att möta konsumenternas efterfrågan på livsmedel utifrån exempelvis hälsa, ursprung och hållbarhet.
- Måltidsmodellen som råden utgår från är ett viktigt verktyg för såväl Livsmedelsverket som andra aktörer inom offentliga måltider, för att kommunicera måltiders kvalitet när det gäller säkra livsmedel, bra matvanor och hållbar livsmedelsproduktion.

• Reviderade råd för måltider i äldreomsorgen

Mot bakgrund av bland annat förändrade regelverk, rekommendationer och önskemål från den offentliga måltidsbranschen har Livsmedelsverkets råd för äldreomsorgens måltider reviderats. Arbetet gjordes i nära samverkan med Socialstyrelsen, som parallellt utarbetat ett kunskapsstöd rörande undernäring. De nya råden innebär en förflyttning i myndighetens rekommendationer mot ett tydligare helhetsperspektiv och betonar ett individorienterat förhållningssätt. Råden har fått många reaktioner och stor efterfrågan. Råden lanserades i april 2018 och den tryckta publikationen hade på ett halvår spridits i drygt 8000 exemplar och laddats ned drygt 7000 gånger från webbplatsen. Ett särskilt brevutskick gjordes med två exemplar av råden till kommunernas övergripande äldreomsorgschefer. Till råden finns även en hanteringsrapport som beskriver underlagen till de ställningstaganden som Livsmedelsverket gjort, ett utbildningsmaterial i Power Point samt några korta filmer. Dessutom finns ett fördjupande webinarium inspelat som film.

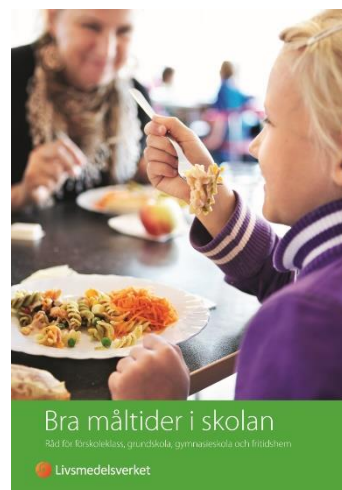
- [Bra måltider i äldreomsorgen – råd för ordinära och särskilda boenden – hemtjänst och äldreboenden](#)

Två vetenskapliga underlag på området mat och måltider för äldre publicerades i oktober 2017;

- [Mat och måltider i äldreomsorgen – vetenskapliga underlag, Livsmedelsverkets rapport 37, 2017](#)
- [Energi näring och fysisk aktivitet för äldre – baserat på NNR 2012, Livsmedelsverkets rapport 27, 2017](#)

- **Reviderade råd för måltider i skolan**

I november 2018 lanserades de uppdaterade råden "Bra måltider i skolan". De väver tydligare ihop mat som är bra för hälsan och miljön och knyter an till skolans pedagogiska uppdrag och arbete mot Agenda 2030. En kort film spelades in till lanseringen. Råden fick stor uppmärksamhet, inte minst i media där de fångades upp av såväl TT, Ekot, SVT och TV4. En knapp månad efter lansering hade redan drygt 2000 exemplar av de tryckta råden spridits.

Många kommuner upplever en ohållbar ökad efterfrågan på specialkost. Ett förtydligande kring vilka elever som har rätt till specialkost gjordes i de reviderade råden 2018, men fortfarande finns några områden som behöver tydliggöras. Det saknas till exempel rutiner för att identifiera behov och begära intyg, en tydlighet i vilka elever som har eller inte har juridisk rätt till anpassningar, rutiner för hur verksamheten utöver köket ska anpassa måltiderna och rekommendationer kring hur måltider och måltidssituationer bör anpassas för elever med neuropsykiatriska diagnoser. Det är områden som andra myndigheter ansvarar för, såsom Socialstyrelsen, Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Diskrimineringsombudsmannen. Livsmedelsverket har diskuterat behovet med handläggare på berörda myndigheter och beskrivits i ett internt PM för ledningen på Livsmedelsverket.

- **Reviderade råd för måltider på sjukhus**

I november 2019 gick förslag till nya råd "Bra måltider på sjukhus" ut på öppen konsultation. De nya råden publiceras våren 2020 och syftar till att främja ett helhetsperspektiv på måltiden utifrån Måltidsmodellens sex kvalitetsaspekter, med individen i centrum. Remissversionen lyfter fram måltidens roll i relation till en personcentrerad vård, uppmanar till tvärprofessionellt samarbete mellan måltidsverksamhet och vårdverksamhet och att utrymme ges för anpassningar efter matgästernas smakpreferenser och behov. Råden har utarbetats i samverkan med Socialstyrelsen, branschföreningen Kost och Näring, Nätverket för hälsofrämjande hälso- och sjukvård, måltidschefer i regioner samt forskare vid universitet och högskolor.

Flerårig plan för uppföljning av de offentliga måltidsverksamheterna***Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:***

- Fakta och statistik om offentliga måltider utgör ett viktigt lokalt beslutsstöd i arbetet med att sätta och följa upp mål och driva en lokal utveckling av måltiderna inom kommuner och regioner, exempelvis på områdena upphandling av livsmedel och måltidstjänster samt kompetensförsörjning.
- Nationell statistik är nödvändig för att utvärdera olika insatsers effekt på nationell nivå.

Det har länge saknats samlad, tillförlitlig nationell och lokal statistik kring bland annat kostnader, organisation, livsmedelskvalitet, konsumtion och matsvinn kopplad till måltiderna i vård, skola och omsorg. Denna typ av underlag är nödvändig för att kunna följa utvecklingen på området och kan också utgöra värdefullt beslutsunderlag för beslutsfattare i kommun och regioner, t ex nämndledamöter och förvaltningschefer. Under 2017 gjorde Livsmedelsverket en förstudie där befintlig fakta och statistik inventerades och en analys gjordes kring vad som saknas. Livsmedelsverket har nu en plan för att kontinuerligt samla in offentlig måltidsstatistik och den första insamlingen genomfördes hösten 2018 med fokus på kommunala måltidsverksamheter. Hösten 2019 genomfördes en andra kartläggning med fokus på matsvinn i förskola, skola och äldreboenden. Båda kartläggningarna hade en mycket hög svarsfrekvens (9 av 10 kommuner svarade). Arbetet görs i samverkan med flera andra myndigheter, organisationer och aktörer. I början av 2020 tas beslut om en långsiktig plan för kontinuerlig kartläggning av offentliga måltider.

Resultaten har hittills publicerats i två rapporter:

- [Fakta om offentliga måltider 2018 – Kartläggning av måltider i kommunalt drivna förskolor, skolor och omsorgsverksamheter, Livsmedelsverket 2018](#)
- Fakta om offentliga måltider 2019– Kartläggning av matsvinn i kommunalt drivna förskolor, skolor och särskilda boenden. Livsmedelsverket 2020

Upphandling av måltidstjänster – checklista**Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:**

- Checklistan kan stärka upphandlande myndigheters och upphandlande enheters kompetens om offentlig upphandling av livsmedel och måltidstjänster.
- Checklistan ger konkret stöd kring upphandling som styr mot mer miljöanpassade måltider.
- Hög kvalitet på måltider och livsmedel i vård, skola och omsorg är nödvändig för att möta konsumenternas efterfrågan på livsmedel utifrån exempelvis hälsa, ursprung och hållbarhet.
- Måltidsmodellen är ett viktigt verktyg för såväl Livsmedelsverket som andra aktörer inom offentliga måltider, för att kommunicera måltiders kvalitet när det gäller säkra livsmedel, bra matvanor och hållbar livsmedelsproduktion.

Ett diskussionsunderlag och checklista för de som är involverade i upphandling av måltidstjänster i kommuner och regioner togs fram 2017. Syftet är att ge stöd kring hur måltidskvalitet kan beskrivas och utvärderas ur ett helhetsperspektiv vid upphandling, så att måltiderna bidrar till mervärdet i hela verksamheten och en hållbar utveckling. Checklistan kan utgöra stöd under marknadsanalysen och konkretisera dialogen med leverantörer. Den kan även vara användbar vid upphandling av livsmedel inom vård, skola och omsorg samt som underlag för styrning och uppföljning av måltidsverksamhet som drivs i egen regi inom kommun eller region.

Checklistans kvalitetsområden utgår från Livsmedelsverkets råd om måltider i vård, skola och omsorg och Måltidsmodellen. Som underlag har även Upphandlingsmyndighetens förslag till hållbarhetskriterier använts, kriterier som syftar till att beakta miljöskydd, djurskydd, folkhälsoaspekter och sociala villkor.

Checklistan är utarbetad gemensamt av Livsmedelsverket och Upphandlingsmyndigheten. Synpunkter på checklistan har inhämtats från såväl upphandlande myndigheter som måltidstjänstleverantörer.

Livsmedelsverkets Måltidsdagar

Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:

- Måltidsdagarna bidrar till kompetenshöjning i måltidsverksamheterna rörande kvalitet på måltider och livsmedel i vård, skola och omsorg för att möta konsumenternas efterfrågan på livsmedel utifrån exempelvis hälsa, ursprung och hållbarhet.
- Seminarier kring upphandling och livsmedelsstrategin stärker upphandlande myndigheters och upphandlande enheters kompetens om offentlig upphandling av livsmedel och måltidstjänster så att de styr mot och motsvarar samhällets ambitioner och lagar inom djurskydd och miljö.
- Måltidsdagarna sprider goda exempel och stöd kring pedagogiska måltider i förskola och skola som kan bidra till att kunskapsnivån, såväl generellt som hos barn och unga, vad gäller livsmedelsproduktion, mat och måltider höjs, gärna i samarbete med lokala livsmedelsaktörer.

Livsmedelsverkets Måltidsdagar riktar sig till aktörer inom offentliga måltider och arrangerades i november 2017 och 2018 med cirka 500 deltagare vardera. Temat 2017 var ”Offentliga måltider som spjutspets för ett hållbart och jämlikt samhälle” och 2018 ”Måltider som gör skillnad”. Måltidsdagarna syftar till att sprida goda exempel från kommuner och regioner och ge möjlighet till kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan verksamheter från olika delar av landet, samt ge fördjupningar kring pågående arbeten inom Livsmedelsverket, Socialstyrelsen, Jordbruksverket och Upphandlingsmyndigheten. Arbetet med Agenda 2030 och Livsmedelsstrategin var ett genomgående tema både 2017 och 2018.

Deltagarna var i stor utsträckning måltidschefer och måltidsutvecklare i kommun och region och representerade en mycket stor andel av landets kommuner. Utvärderingen visade på mycket nöjda deltagare; 81 procent ansåg att helhetsintrycket av dagarna var bra eller mycket bra. Många såg att dagarna gav såväl kunskap som nya idéer och motivation för sitt eget arbete. År 2019 arrangerades inte någon Måltidsdag, istället prioriterades att finnas på plats på de politiska partiernas egna mötesplatser som utställare samt på digital kommunikation för att nå fler.

Seminarier och utställare vid mässor och konferenser**Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:**

- Förskoleseminarierna lyfte goda exempel och stöd kring pedagogiska måltider i förskolan som kan bidra till att kunskapsnivån, såväl generellt som hos barn, vad gäller livsmedelsproduktion, mat och måltider höjs, gärna i samarbete med lokala livsmedelsaktörer.
- Medverkan på Upphandlingsdagarna syftar till att stärka upphandlande myndigheters och upphandlande enheters kompetens om offentlig upphandling av livsmedel och måltidstjänster så att de styr mot och motsvarar samhällets ambitioner och lagar inom djurskydd och miljö.
- Medverkan vid politiska partiers nationella konferenser för förtroendevalda i kommun, region och riksdag har uppmärksammat vikten av politisk ambition och styrning av måltiderna i vård, skola och omsorg så att de bidrar till regionala och lokala livsmedelsstrategier, folkhälsoplaner och lokal krisberedskap.
- Hög kvalitet på måltider och livsmedel i vård, skola och omsorg är nödvändig för att möta konsumenternas efterfrågan på livsmedel utifrån exempelvis hälsa, ursprung och hållbarhet.

För att höja kunskapen och medvetenheten om offentliga måltiders betydelse anordnar eller medverkar Kompetenscentrum för måltider i vård, skola och omsorg vid konferenser och forum. Under 2017-2019 har Livsmedelsverket anordnat ett tiotal egna seminariedagar (inklusive Måltidsdagarna), medverkat som föreläsare vid ca 70 seminariedagar som andra anordnat kring bland annat måltiderna i förskolan, skolan, matsvinn, livsmedelsstrategin och äldreomsorgsmåltiderna samt medverkat som utställare vid 17 tillfällen, bland annat i Almedalen, på Upphandlingsdagarna, Livsmedelsforum och Skolriksdagen samt under 2019 vid tre av de politiska partiernas landsdagar för förtroendevalda i kommun och region.

Information via webbplats, mejl, telefon och media**Insatsen bidrar till målet för Konsument och marknad på följande sätt:**

- Webbplatsen, med råd och informationsmaterial är en av Livsmedelsverkets främsta kanaler för att sprida information om säkra livsmedel, bra matvanor och hållbar livsmedelsproduktion.
- Hög kvalitet på måltider och livsmedel i vård, skola och omsorg är nödvändig för att möta konsumenternas efterfrågan på livsmedel utifrån exempelvis hälsa, ursprung och hållbarhet.
- Måltidsmodellen är ett viktigt verktyg för såväl Livsmedelsverket som andra aktörer inom offentliga måltider, för att kommunicera måltiders kvalitet när det gäller säkra livsmedel, bra matvanor och hållbar livsmedelsproduktion.

På Livsmedelsverkets webbplats finns råd, information och material om måltider i vård, skola och omsorg som tagits fram under åren 2011-2017. Informationen är samlad under en gemensam ingångssida: Måltider i vård, skola och omsorg.

Statistik för webbesök och materialbeställningar under 2017-2019:

- Webbsidorna om måltider i vård, skola och omsorg: sammanlagt cirka 250 000 besök och 400 000 sidvisningar (drygt 80 000 besök och omkring 140 000 sidvisningar per år).
- Beställda och utdelade rådsbroschyrer (Bra måltider i förskolan, Bra måltider i skolan, Bra måltider i äldreomsorgen) : sammanlagt cirka 21 000 ex.
- Nedladdningar rådsbroschyrer: cirka 80 000 gånger.

Kompetenscentrumet finns tillgängligt på mejl och telefon och besvarar många frågor från branschen och beslutsfattare varje vecka. Medarbetarna besvarar även frågor inkomna till Livsmedelsverkets Upplysningstjänst "Fråga oss"⁹ dit både konsumenter och yrkesverksamma vänder sig.

Det finns ett stort medialt intresse för offentliga måltider och inom Kompetenscentrum finns särskilt utsedda talespersoner för mediala sammanhang. Under 2017-2019 har Kompetenscentrum medverkat årligen i ett hundratal intervjuer kring exempelvis äldreomsorgens måltider, specialkost i skola och förskola, socker i förskolan, lunchtider i skolan och matsvinn.

Kompetenscentrum driver sedan 2011 "Måltidsbloggen"¹⁰ med ca 40-60 blogginlägg per år. Bloggen används för att berätta om arbetet som pågår på Livsmedelsverket på ett transparent sätt och inbjuda till dialog. Bloggen är också ett viktigt verktyg för att sprida goda exempel runt om i landet och insikter från intressanta konferenser eller sammankomster. Bloggen har i början av 2020 cirka 650 prenumeranter och nästan 230 000 besök under 2019.

⁹ <https://fragor.livsmedelsverket.se/org/livsmedelsverket/>

¹⁰ www.maltidsbloggen.se

Metodstöd för arbetet med minskat matsvinn i offentliga kök

Under 2018 utvecklade och publicerade Livsmedelsverket en nationell metod för att mäta matsvinn i storkök. Metoden togs fram tillsammans med en referensgrupp bestående av kommunrepresentanter, forskare, organisationer och myndigheter. Många offentliga verksamheter mäter matsvinn, men det görs på många olika sätt och många har efterfrågat jämförbara nyckeltal och mätmetoder. Den nationella metoden lanserades i december 2018 och möjliggör för kommuner att jämföra sig med varandra samt insamling av nationella matsvinnsdata från offentliga måltider. Till metoden finns också tre nyckeltal framtagna och en enkel mall som kan användas vid matsvinnsmätningar.

Under 2019 tog Livsmedelsverket fram en nationell version av den framgångsrika Göteborgsmodellen för minskat matsvinn. Modellen kompletterades med den nationella mätmetoden samt ett avsnitt om tallrikssvinn. Materialet "Handbok för minskat matsvinn" publiceras i början av 2020.

Nätverket Mat, måltider och intellektuell funktionsnedsättning.

Personer med intellektuell funktionsnedsättning är en grupp som bär på en ojämnt hög andel ohälsa som ofta är kopplad till mat och fysisk aktivitet. Nätverket syftar till att underlätta samverkan och erfarenhetsutbyte mellan yrkesgrupper som på olika sätt arbetar med mat och måltider för elever i särskola och/eller för personer som får kommunal omsorg inom ramen för LSS. Medlemmarna består främst av chefer, dietister och medarbetare inom LSS-verksamheter. En fysisk nätverksträff arrangerades i september 2018 och en digital i november 2019. Under 2019 har samverkan med SKR (Sveriges Kommuner och Regioner) fördjupats och numera drivs nätverket av Livsmedelsverket och SKR i samverkan. Tack vare denna utveckling fick nätverket ett digitalt samarbetsrum samt möjlighet till digital nätverksträff under 2019.

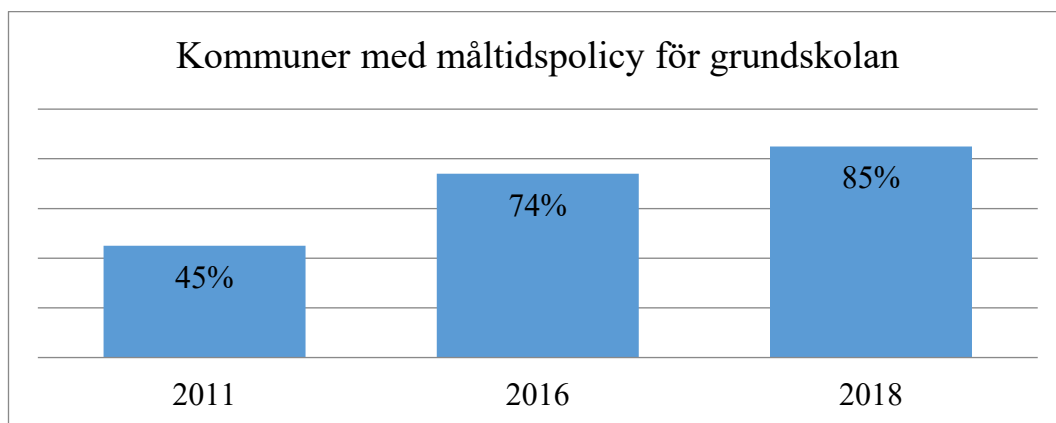
Utredning och ansökan om medel för beredskapsfrågor i offentliga kök

De offentliga måltiderna utgör en viktig pusselbit i det lokala och regionala beredskapsarbetet. Kompetenscentrum har ansökt om medel från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, för att utveckla ett metodstöd i beredskapsfrågor. Ansökan bygger på erfarenheter och insikter i en referensgrupp med kommuner som redan satt i gång beredskapsarbetet i sina offentliga kök. En sammanfattande webbtext om dessa erfarenheter finns publicerad på Livsmedelsverkets webbplats.

Insatsernas effekt

Livsmedelsverkets kartläggning av landets kommunala måltidsverksamheter är ett sätt att utvärdera effekterna av Kompetenscentrets arbete. Den visar bland annat att andelen

kommuner med politiskt antagen måltidspolicy för skolan har ökat från 45 procent 2011¹¹ till drygt 70 procent 2016¹² och 84 procent 2018¹³. Andelen kommuner med liknande styrdokument för förskola och äldreomsorg ligger även de över 80 procent. I undersökningen från 2016 angav 70 procent av måltidscheferna att Livsmedelsverkets råd i hög grad bidragit till att utveckla kvaliteten på skolluncherna.

Figur 2. Andel kommuner med politiskt antaget styrdokument för måltiderna i grundskolan.

Kartläggningen 2018 visade att nio av tio kommunala måltidspolicier hänvisar till Livsmedelsverkets råd och kvalitetsområdena i Livsmedelsverkets Måltidsmodell. Områden som oftare saknas är miljömässigt hållbara måltider samt integrerade måltider. En av tre kommuner följde 2018 upp måltidernas klimatpåverkan. Knappt hälften av kommunerna hade 2018 en beredskapsplan som omfattade måltidsverksamheten i förskola, skola och omsorg.

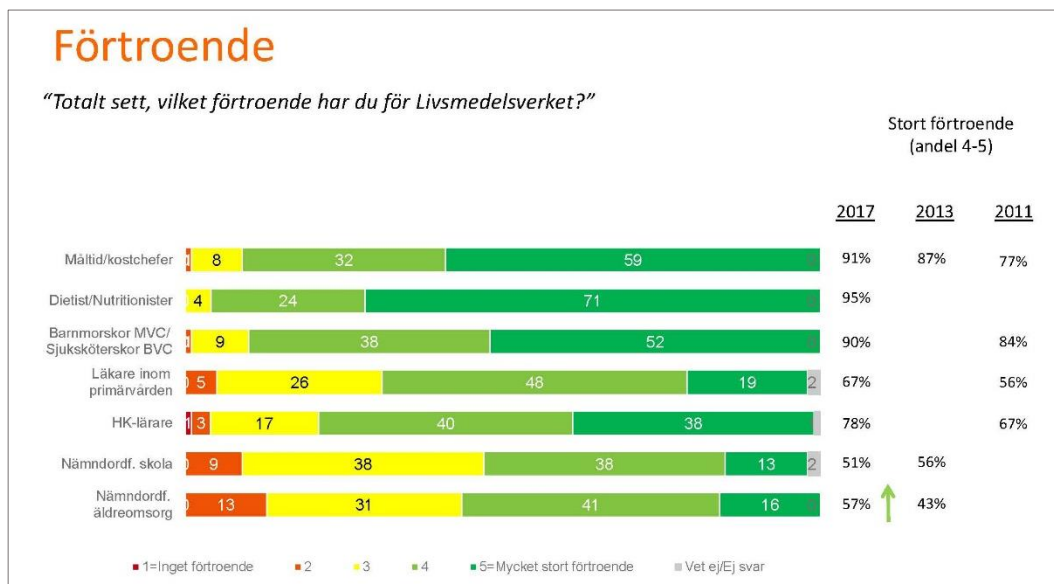
Livsmedelsverkets förtroendemätning 2017¹⁴ visar att mellan åren 2011 och 2017 har andelen måltidschefer som känner till myndigheten ökat från 88 till 98 procent och andelen som varit i kontakt med Livsmedelsverket ökat från 45 till 96 procent. Andelen måltidschefer med stort eller mycket stort förtroende för Livsmedelsverket har under samma period ökat från 77 procent till 91 procent (figur 3). Hela 92 procent av landets måltidschefer anser 2017 att Livsmedelsverket i ganska eller mycket hög grad är ett stöd för verksamheten då det gäller utveckling av de offentliga måltiderna. Även förtroendet hos kommunala nämndordföranden och lärare har ökat, men från en lägre nivå.

¹¹ [Kartläggning av Sveriges kommuner gällande skolmaten i grundskolan Skolmatens vänner och Livsmedelsverket april-maj 2016](#)

¹² [Kartläggning av Sveriges kommuner gällande skolmaten i grundskolan Skolmatens vänner och Livsmedelsverket april-maj 2016](#)

¹³ Fakta om offentliga måltider 2018 - Kartläggning av måltider i kommunalt drivna förskolor, skolor och omsorgsverksamheter. Livsmedelsverket 2018

¹⁴ En kvantitativ undersökning om förtroendet för Livsmedelsverket bland kostarbetare 2017. Resultatrapport 2017-12-21.

Figur 3. Resultat från Livsmedelsverkets förtroendemätning 2017 med jämförande siffror för 2013 och 2011.

Den stora efterfrågan på Livsmedelsverkets medarbetare i frågor kring offentliga måltider och det ständigt ökande antalet deltagare på Livsmedelsverkets Måltidsdagar stärker också bilden av att verksamheten fyller ett stort behov.

Ekonomisk redovisning

Tabell 2. Ekonomisk redovisning av regeringsuppdraget kring offentliga måltider 2017 – 2019.

	2017	2018	2019	Totalt 2017-2019
Lönekostnader	2 031 012	1 811 660	2 502 537	6 345 209
OH kostnader	1 421 708	1 268 162	1 751 776	4 441 645
Lokalkostnader	162 511	46 613	129 211	338 335
Externa tjänster	222 402	439 168	92 337	753 907
Externa driftkostnader	96 634	167 212	143 720	407 566
Interna driftkostnader		7 700		7 700
Total kostnad (kr)	3 934 265	3 740 515	4 619 581	12 294 361

I *lokalkostnader* ingår kostnader för seminarielokaler och utställningsyta, exempelvis vid Måltidsdagarna och andra konferenser. I de *externa tjänsterna* och *driftkostnaderna* ingår kostnader för deltagaradministration vid seminariedagar, annonsering, fotografering, formgivning, tryckkostnader, förtäring vid utbildningar, resor och hotell.

Fortsatt arbete

En mer hållbar konsumtion är nödvändig för att nå de nationella målen i livsmedelsstrategin, miljömålen och folkhälsomålen och därigenom de globala målen i Agenda 2030. Erfarenheterna hittills visar att de offentliga måltiderna kan gå före och visa vägen. En viktig förutsättning är dock att måltidsfrågorna ges ett bredare systemperspektiv där fler aktörer görs delaktiga – från primärproducenter till skolläda, vårdpersonal och chefer inom äldreomsorgen. Det kan inkludera kunskapshöjande insatser, förändrat mandat och ansvar samt förändrade styrdokument som läroplaner, regelverk och vägledningar.

I den fortsatta handlingsplanen för Livsmedelsstrategin 2020-2025 har Livsmedelsverket fått fortsatt förtroende att driva Kompetenscentrums verksamhet i sex år framåt. Det fleråriga perspektivet ger stora möjligheter att arbeta strategiskt och långsiktigt. Viktiga insikter och inspel på det fortsatta arbetet väntas i Statskontorets utvärdering av Kompetenscentrums arbete som publiceras under våren 2020.

Några prioriterade åtgärder som redan identifierats är att:

- Fastställa en långsiktig plan för kartläggning och uppföljning av de offentliga måltiderna.
- Utveckla ett förbättrat stöd till beslutsfattare i kommuner och regioner, t ex nämndledamöter och förvaltningschefer.
- Stärka ett bredare systemperspektiv kring måltiderna genom att koordinera ett missionorienterat arbete kring skolmåltider – *Ett nytt recept för skolmåltider*. Målet är att designa och möjliggöra ett skolmåltidssystem som i större utsträckning än idag bidrar till en social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Kompetenscentrum medverkar även i ett liknande arbete kring äldreomsorgsmåltider – *Nollvision undernäring för äldre*. Båda projekten är delfinansierade av Vinnova.
- Säkerställa en fortsatt nära samverkan med andra myndigheter för att driva utvecklingen av landets offentliga måltider.

